

1. На пасіці під Лубнами

ТАК ЧАСТО на вустах наших ім'я Григорія Сковороди, що можна сказати: він наш сучасник. І це справді так. Сковорода сучасніший навіть від деякого з тих, кому вручають нині медаль з його зображенням. Ми пишаємося ним, його розумом, його моральними заповідями. Але чи збагнули їх і чи усвідомили його філософську мудрість?

Особливо дорога ця людина полтавцям. Як і Котляревський, Панас Мирний, Драгоманов... Ніби з благословіння Сковороди, з його руки взяв перо Котляревський. Ще не друкувалися Сковородині вірші, а Котляревський знав їх і вклав в «Сад божественних пісень» у городу нрав і праць». Слава про «мандрованого філософа» йшла по його слідах від Переяслава до Яготина, Прилук, Пирятин, Лубен, не минала рідних Чорнух, ширилась в Україні.

По слідах Сковороди проходив і Тарас Шевченко. Мабуть, і сам він нагадував людям Сковороду. За часу Шевченка не було видано ні його філософських трактатів, ні «Саду божественних пісень». Лише ліричні співали Сковородині псалми по ярмарках. Теплі рядки присвятив Шевченко тому, кого ще малим «списував» у Бур'яні, пасучи овець, у прозовій повісті «Близнята». Цю повість називають переяславською. До Переяслава, розповідає Шевченко, Сковорода прийшов «зі своїми найбільш дітьми друзями — з Флейтою і Собакою». А одяга в нього — «сіра свитка, солом'яний бриль». З Переяслава пішов Сковорода на Березань до Я. Лукашевича. Яким Лукашевич — це батько того самого Платона Лукашевича, відомого фольклориста, якого відвідував Шевченко. Не минав Сковорода і Виблої могили поблизу Березані. Шевченко теж здає її у своїх творах. Розповідається в Шевченковій повісті і про спосіб життя Сковороди, його звички та уроки, які давав своїм учням. «Виклашав урок музики, — читаємо у Шевченка, — знову прямував до друзів своїх, тільки вже через Яготин до Полтави і далі». Хто в Яготині міг розповісти Шевченкові про ці мандри? Можливо, двірня князя Миколи Репніна або й сам князь. Про Котляревського ж розповідали йому в цій сім'ї, бо добре знали його в Полтаві. А як прямував Варсава через Полтаву на Слобожанщину, то як міг минути Пирятин, Лубни, Чорнухи? Лубни показані на схематичній карті подорожей Сковороди, яку слав Леонід Махновець.

Про перебування Сковороди на пасіці Лукаша Яроцького в околицях Лубен та його знайомства з лубенськими ремісниками розповідається в неопублікованому досі романі Грицька Коваленка «Юрко Соколенко». Працюючи над рукописом у 20-30-х роках, письменник скористався зібраними в Лубнах переказами про Сковороду і на їх основі розгорнув сюжет подій наприкінці XVIII століття. Сковорода зображений як виховник молоді. У Юрса він своїми розмовами розбуджує любов до української минувшини. Сковорода — «мудрий навчатель», «вчений чоловік, що був по всяких сторонах і може багато дечого розповісти». «Мандрований» та ще і вчений чоловік — це жива, захоплююча книга. Перед далекою дорогою Сковорода застерігає Юрса від «спокус і небезпек» «світу», який і його намагався втягнути в свої сіті. На прикладі життя мандрівного філософа і поета молодий лубенський ремісник переймається кращими рисами народної

моралі, яку сповідує Сковорода. Живучи на пасіці приятеля, філософ дотримується своєї звички вставати до сходу сонця, іти в гай, де «від свіжої роси співають трави», грати на флейті, радіти з краси земної.

До Лубен Сковорода прийшов з Каврая. Зустрічаючись з лубенцями, він проповідує життя чесне, з Богом в душі, вселяє в них почуття гідності. Коли Юрко питає Сковороду, чому в тих країнах, де він бував, розвиваються вільно освіта й наука, а у нас так глухо, учитель відповідає: «Наші люди з природи не гірші німців та інших народів. Та бач, у нас — дичина, суєтство дикої Азії...» Не випадково Г.О.Коваленко в середині ліховісних 30-х років взявся за тему минулого України, на тлі якого висвітлюється високоморальна постать гуманіста Сковороди. Символічний знак! Це останній твір

вічну радість дальніх гір». Мотиви «вічного шляху», «дальніх гір» — це те, що їх єднало. Обидва славили «безсмертного Творця — природу», обидва були «ворогами суєти». А ще близька їм обоє тема усамітнення. Бо коли ще, як не в «ясній час» самотності, людина може пити «з чари чар земних» і чути голос Того, що «вітає горнює луною, як припадає над серцем він». Єдність тематична і духовна цих двох полтавців очевидна. Поетика Філянського великою мірою спиралася на сковородинську барокову систему. За словами Валерія Шевчука, знавця і дослідника цієї системи, М.Філянський, «як ніхто інший, глибоко увійшов у складну поетику свого великого навчателя, якого він не тільки милувався, але й жив».

1938 року «сковородинець» Філянський був страчений тими, для кого було ворожим все українське. Крім дерев'яної мисочки і ложки, з ним не було нічого іншого, тільки дух Сковороди, який ніхто вбити не міг!

3. Із ним

пішли

на чужину

БАГАТО українців покинули рідну землю під час Другої світової війни. Їх погнала на чужину жорстока сталінщина. Що взяли вони з собою у вигнання? Любо до рідної землі і «Кобзар» Шевченка. Тоді пішов з ними і Сковорода. Як духовна підтримка, як символ Батьківщини. Тим більше це стосувалося втікачів-полтавців. Ось чому у творчості багатьох письменників-емігрантів знаходимо образ Сковороди.

Поет Василій Онуфрієнко, уродженець Кобеляччини, що потім опинився в Австралії, присвятив Сковороді кілька поетичних творів. 1943р. в Німеччині в стислій формі сонета «Григорій Сковорода» поет виклав філософію людини, яка відгортає геть суєту «світу», «сум і гам», де «жадоба — як море неозрима», людини, що шукає правду, поставивши за мету «Піднести правди горду постать». Знайти в серцях чуття, ясне і щире, Посіяти зерно праведної віри, і окарб добра і правди людям дати». Саме цим, наголосує поет, і заслужив Сковорода, «України син, мудрець, пророк» честь підняти «над часу гомінним потоком». Вірш було написано в умовах жорстокої війни, коли вирували найганебніші пристрасті людські, а поет мовби нагадував про сковородинські «мудрощі»: правду, добро, людяність — насамперед і понад усе. Нагадував, щоб шукали «зерно праведної віри». За цим і пішли люди у вільний світ зі світу тиранії і неправди.

Пізніше, вже далеко від Європи, В.Онуфрієнко повертається ще раз до образу Сковороди, бо в ньому бачить частку і власної долі. Образ Сковороди в нього традиційний: в торбині за плечима «сопілка та книжка потерта й перо», а іноді ляже там поруч ще й «хлібина зачерствіла житня». Оце й усе його «добро», він не шукає розкоші і затишку — «Він звик до вітрів і дощів». І коли хтось спитає його, хто він, то відповідає: «А так собі — просто подорожній». Але зупиняючись на нічліг, співає людям псалми, розказує життя святих. У цих розповідях тонко навчає тікати від ледарства, втік, закликає плекати волю, щоб пересилувати власні вади і зберігати чистоту душі.

До Бога той ближчий,

хто в серці ясного

Святу чистоту зберігає повік.

Надихані моральними заповідями Г.Сковороди, вірші Василя Онуфрієнка, як і інших поетів-полтавців (наприклад, Л.Лимана, В.Барки, М.Степаненка), що опинилися поза «країною зла», пройняті вірою в майбутнє духовне оновлення втраченої Батьківщини. І коли Сковорода кличе людей «серце нести кришталеве у грудях» і бути ближче до Бога, то тим піднімає він інших до свого розуміння життя і світу, бо то означає — бути ближче «до світлого дня».

Щодалі ж від світу — жадоба там хиха,

Не пнишь до багатства, цни простоту.

Терпіння нехай твої рани залиже,

Смирнення поборе суєту суєту.

Так на далекій чужині Григорій Сковорода учив того ж, чого вчив і дома, в Україні. Поет іде за ним, і йому легше в тяжкій дорозі далеко від рідного краю.

Петро РОТАЧ.

◆ Сковородинівські етюди

«Вкраїни син, мудрець, пророк...»

письменника — за кілька місяців після його завершення К.Вільний (псевдонім Григорія Олексійовича) був страчений.

2. Від юнацтва

до кулі в потилицю

МИКОЛА Філянський, «учитель» Павла Тичини, предтеча українських «неокласиків», поет милістю Божою, для кого мистецтво, поезія були понад все «земне і суєтне», людина безмежно закохана в красу рідної природи, самітник і життєлюб, — до Сковороди стояв ближче, ніж будь-хто з поетів його часу. Він і не угаював того, що Сковорода з ним «повсякчас» і що він «марить» Сковородою.

Поет Філянський схилився перед багатьма видатними людьми світу, «геніями духу». В його останній, третій збірці віршів «Цілу землю» (1928) геніям думки і духу він присвятив цикл «Образи». М.Філянського завжди захоплювали люди, «у кого чоло в смугах дум». Поета приваблює в них таїна таланту, натхнення. Цю «таїну буття» ніс у собі і Григорій Сковорода. Філянський намагався розгадати її. В ряду геніїв, з якими він «подружив» ще в юні роки, як сам про те каже, Сковорода «став перше при мені». Це образ, в якому втілено «генія вічної мети», проходить прозорою гімною через усю творчість М.Філянського — духовно чисту, глибинно національну, пройняту гуманістичними чуттями. Сковорода для поета — ідеал.

Поза сумнівом, що світобачення М.Філянського складалося великою мірою під впливом філософії Г.Сковороди. І хоч до 1894р. творів Сковороди не було в друці, їх люди знали як неписаний моральний кодекс. Погляди Сковороди на світ, природу, моральні закони буття — все це знайшло свій відгук у поетичній творчості М.Філянського. Образ Сковороди у поета такий, яким знали його сучасники: тиха, м'яка хода, «високе чоло, постать горда, Сопілка, том чийсь... месит porto» (тобто «з собою ношу»^{*)}.

В його руці дорожній кий,
Свідок єдиний дум і мрій,
І пісня рідная в устах,
І пил сандалій — вічний шлях...

Дуже рано «прийшов» Сковорода до Філянського, щоб «явити серця миру і

В таких хатах на Полтавщині зупинявся Григорій Сковорода. Малюнок Грицька Коваленка.

*) «Геній рівноваги» — так називався вірш, присвячений Г.Сковороді (1926, журн. «Червоний шлях»); вдруку його подав Філянський у збірці «Цілу землю» під назвою «Месит porto» (1928).